

Γενικά
Εισαγωγικά

Λίσότητα των
δύο φύλων

Ο ρόλος των
Εκπαιδευτικών

ΦΑΚΕΛΟΣ
1

Λίγα λόγια για το ΚΕΘΙ

Το **Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)** ιδρύθηκε το 1994, ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου. Λειτουργεί με έδρα την Αθήνα και παραρτήματα στη Θεσσαλονίκη, το Βόλο, την Πάτρα και το Ηράκλειο Κρήτης, υπό την εποπτεία και χρηματοδότηση της **Γενικής Γραμματείας Ισότητας** του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.

Βασικός άξονας ανάπτυξης των δραστηριοτήτων του ΚΕΘΙ είναι η προώθηση της Ισότητας των Φύλων σε όλους τους τομείς της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής, με βάση την πολιτική που καθορίζεται από τη **Γενική Γραμματεία Ισότητας**.

Η συγκεκριμένη έκδοση αφορά σε επτά παρεμβατικά μαθήματα μέσης εκπαίδευσης (Αρχαία Ελληνικά, Νέα Ελληνικά, Ιστορία, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Αγγλικά, ΣΕΠ και Τεχνολογία) που έγιναν από εκπαιδευτικούς σε σχολεία της Θεσσαλονίκης το ακαδημαϊκό έτος 1999. Τα μαθήματα αυτά εντάσσονται στο πρόγραμμα "**Επιμόρφωση - Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών σε Θέματα Ισότητας των Φύλων στην Εκπαίδευση**" που υλοποίησε το ΚΕΘΙ σε συνεργασία με τη **Γενική Γραμματεία Ισότητας** και τη Χρηματοδότηση του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (**ΕΠΕΑΕΚ**) του Υπουργείου Παιδείας.

Εκδόσεις
Κ.Ε.Θ.Ι. - 2000

Γλωσσική Επιμέλεια:

Αλίκη Ρόκου

Δημιουργικός Σχεδιασμός & Παραγωγή:
Ατελιέ Γραφικών Τεχνών Αφοί Τζίφα Α.Ε.Β.Ε.

Επιμέλεια Παραγωγής:

Γιώτα Χούλια

© copyright:

Κ.Ε.Θ.Ι. - 2000

ΦΑΚΕΛΟΣ

Γενικά Εισαγωγικά

Επιμέλεια: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή

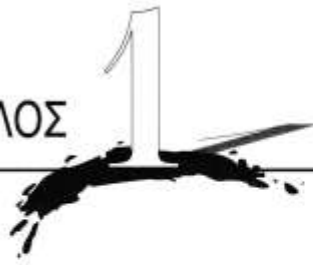
1ος Υποφάκελος: Θεωρητικές Προσεγγίσεις

- 1.1 Οι Εκπαιδευτικοί ως βασικός παράγοντας για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση (Β. Δεληγιάννη)
- 1.2 Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση στην Ελλάδα (Σ. Ζιώγου και Β. Δεληγιάννη)

2ος Υποφάκελος: Στόχοι - Οδηγίες

- 2.1 Οι γυναίκες ως υποκείμενα στα μαθήματα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στόχοι και σχεδιασμός
- 2.2 Φύλλα εργασίας

ΦΑΚΕΛΟΣ

1^{ος} Υποφάκελος

Θεωρητικές Προσεγγίσεις

- 1.1 Οι Εκπαιδευτικοί ως βασικός παράγοντας για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση (Β. Δεληγιάννη)
- 1.2 Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση στην Ελλάδα (Σ. Ζιώγου και Β. Δεληγιάννη)

1.1. Οι εκπαιδευτικοί ως βασικός παράγοντας για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΚΟΥΪΜΤΖΗ

(Κεφάλαιο από το βιβλίο της Β. Δεληγιάννη (1998)
Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη. Βόσας, Θεσσαλονίκη)

Σύμφωνα με τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε σε πρόσφατες έρευνες, έγινε φανερό ότι η εκπαίδευση είναι ένας από τους τομείς στα πλαίσια των οποίων είναι δυνατόν να διαμορφωθούν οι τάσεις για την προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Γνωρίζουμε, εξάλλου, ότι πολλές προσπάθειες έχουν γίνει στην Ευρώπη κατά τις τελευταίες δεκαετίες προς την κατεύθυνση αυτή. Είναι γεγονός, όμως, ότι η πολιτική των ίσων ευκαιριών, όπου στόχευε σε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που αφορούσαν αποκλειστικά το περιεχόμενο του προγράμματος διδασκαλίας, δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς οι οποίες παρεμβάσεις εξαρτώνταν και οι ίδιες από το επίπεδο γνώσεων και ευαισθησίας των εκπαιδευτικών.

Έτσι, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών αποτελεί το ευαίσθητο σημείο στο οποίο θα στοχεύουν τα μελλοντικά προγράμματα ισότητας. Αυτό που έχει γίνει σαφές είναι ότι η προώθηση του εκδημοκρατισμού των εκπαιδευτικών συστημάτων εξαρτάται από τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, που αποτελεί πλέον το κλειδί για τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, τις οποίες προωθούν οι δημοκρατικές κοινωνίες της Ευρώπης για τη βελτίωση της θέσης των γυναικών. Υπάρχει, μάλιστα, ήδη μια πλούσια βιβλιογραφία γύρω από την προβληματική που αφορά την προσέγγιση θεμάτων σχετικών με το φύλο στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. (Menter 1989, Crozier & Menter 1993, Coffrey & Acker 1991, Sikes 1991, Skelton 1989)

Είναι γεγονός, ότι ο τεχνοκράτης εκπαιδευτικός, ή ο μοναχικός, προβληματιζόμενος δάσκαλος, πολύ λίγα έχουν να προσφέρουν στα πλαίσια των πολύπλοκων αλλαγών που συμβαίνουν στις σύγχρονες Ευρωπαϊκές κοινωνίες. Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα απαιτούν έναν επαγγελματία εκπαιδευτικό, ένα εκπαιδευτικό δυναμικό, κατάλληλα προετοιμασμένο να αναλάβει δημοκρατικές μεθόδους διδασκαλίας και εξοπλισμένο με ικανές γνώσεις και εμπειρίες, ώστε να μπορεί να προωθήσει τις δημοκρατικές αξίες. (Apost 1995b)

Η υπάρχουσα ως τώρα έρευνα για τους εκπαιδευτικούς και το φύλο στην εκπαίδευση, καθώς και οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν, στηρίχθηκαν κυρίως στην αντίληψη ότι είναι δυνατή μια μεταβίβαση ανάμεσα στις στάσεις και τη συμπεριφορά. Με βάση το σκεπτικό αυτό, θεωρήθηκε ότι θα αρκούσε να αλλάξουν οι παραδοσιακές στάσεις για τα φύλα και να αντικατασταθούν με άλλες πιο προοδευτικές, για να επιτευχθεί η συμπεριφορά, η οποία θα οδηγούσε στην ίση μεταχείριση των αγοριών και των κοριτσιών στο σχολείο, μια άποψη που δεν επαληθεύθηκε πάντοτε (Evans 1988). Έτσι πολύ συχνά, η έρευνα

για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση ασχολήθηκε με την καταμέτρηση της διαμόρφωσης των στάσεων, και την περιγραφή των παραδοσιακών μορφών συμπεριφοράς, και των διαφορών της προσωπικότητας, των ενδιαφερόντων και των επιλογών. Αυτού του τύπου η έρευνα δίνει αρκετές πληροφορίες για τις στρατηγικές που επιλέγουν όσοι επηρεάζονται από τις διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες (δηλαδή οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς και οι ίδιες οι μαθήτριες και οι μαθητές), λίγα πράγματα όμως έχει να πει για τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι κατανοούν τον κοινωνικό καταμερισμό των φύλων. Στην πραγματικότητα, αυτό το οποίο δεν γνωρίζουμε ακόμη είναι ο βαθμός, στον οποίο οι εκπαιδευτικοί γενικά, και οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί ειδικότερα, έχουν επίγνωση της θέσης που κατέχουν οι άνδρες και οι γυναίκες στις σύγχρονες κοινωνίες και των αλλαγών που συμβαίνουν κατά τις τελευταίες δεκαετίες στις σχέσεις των φύλων.

Τι εννοούμε όμως όταν συζητούμε για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία και ποιοι είναι οι παράγοντες που προσδιορίζουν τη θέση αυτή; Οι έννοιες της ιδιότητας του πολίτη, της ισότητας και της δημοκρατίας είναι φανερό ότι αναφέρονται κατεξοχήν σε μια θέση στο δημόσιο χώρο. Με την ίδια λογική, όπως είναι γνωστό, οι αγώνες του γυναικείου κινήματος στόχευαν κυρίως στη θέσπιση ίσων δικαιωμάτων στη δημόσια σφαίρα, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα την αποδοχή του δικαιώματος των γυναικών να μετέχουν μερικών προνομίων, τα οποία απολαμβάνουν οι άνδρες στο χώρο αυτό. Οι νεότερες αντιλήψεις, όμως, για την ισότητα των φύλων δίνουν έμφαση στην έννοια της ελευθερίας στην ιδιωτική ζωή, στη σύνδεση της έννοιας της δημοκρατίας με την οικογένεια. Με βάση αυτή την προβληματική, η θέση των γυναικών στη δημόσια ζωή και στη μισθωτή εργασία δεν πρόκειται να βελτιωθεί σημαντικά, αν δεν καταστεί δυνατόν να παρεισφρήσει η ισότητα στην ιδιωτική σφαίρα, η δημοκρατία στην οικογένεια. Αν δηλαδή δεν κατοχυρωθούν οι προσωπικές ελευθερίες των γυναικών, όπως η ελευθερία στις προσωπικές αποφάσεις, το δικαίωμα να ζει κανείς απαλλαγμένος από τη βία, η ελευθερία της διάθεσης του σώματος και το δικαίωμα στην αναπαραγωγή. Είναι γεγονός ότι αυτά τα δικαιώματα και οι ελευθερίες δεν συμπεριλαμβάνονται αυτονόητα στην έννοια της ιδιότητας του πολίτη. (Heid 1990)

Στο πλαίσιο της λογικής που παρουσιάστηκε παραπάνω, ιδιαίτερη σημασία για την προώθηση της ιδεολογίας της ισότητας και της δημοκρατικής συνείδησης μέσα από την εκπαίδευση, φαίνεται ότι έχουν η εισαγωγή των αρχών της ισότητας στη δομή και το περιεχόμενο της βασικής εκπαίδευσης των μελλοντικών εκπαιδευτικών, και η προετοιμασία τους να διδάξουν στο σχολείο θέματα που αφορούν την ιδιότητα του πολίτη, με όλο το φάσμα των πολιτικών δικαιωμάτων και των κοινωνικών ελευθεριών, και που αναφέρονται και στα δύο φύλα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arnot, M., (1995b), *Φεμινισμός και Δημοκρατία, στο Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Ισότητας
- Coffey, A. & Acker, S., (1991), *Girls on the Warpath: addressing gender initial teacher education*, *Gender and Education*, 3,3 σελ. 249-261
- Crozier, G. & Menter I., (1993), *The Heart of the Matter? Student teachers experiences in school*, στο I.S. Blatchford (ed), *'Race', Gender and the Education of Teachers*, Open University
- Evans, T. (1988), *The Gender Agenda, a sociological study of teachers, parents and pupils in their primary schools*. London: Allen and Unwin
- Sikes, P.J., (1991), *Nature took its course: student teachers and gender awareness*, *Gender and Education*, 3,2, σελ. 145-162
- Skelton, C., (1989), *And so the wheel turns...gender and initial teacher education*, στο C. Skelton (ed), *Whatever happens to little women*, Open University Press.

1.2. Ισότητα των Φύλων και Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Σ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ ΚΑΙ Β. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΚΟΥΪΜΤΖΗ

(Κεφάλαιο από το βιβλίο της Β. Δεληγιάννη(1998)

Γυναίκες και Ισότητα του Πολίτη. Βόνας, Θεσσαλονίκη)

Εισαγωγή*

Το 1975, η χρονιά δηλαδή που ακολούθησε την πτώση της δικτατορίας, αποτελεί ορόσημο για την Ελλάδα, σ' ό,τι αφορά τις επιστημονικές συζητήσεις με θέμα τον παράγοντα φύλο, τα αιτήματα των γυναικείων οργανώσεων για ισότητα ή την πολιτική που αφορά τις διακρίσεις των δύο φύλων στην κοινωνική ζωή. Ο εορτασμός του διεθνούς έτους της γυναίκας συνέπεσε με την ψήφιση του νέου Συντάγματος, στο οποίο προστέθηκε, μετά από πίεση, το άρθρο που κατοχύρωνε τα ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών. Σύμφωνα με τις μεταβατικές διατάξεις, ως το τέλος του 1982, όλοι οι νόμοι του κράτους θα έπρεπε να προσαρμοσθούν στη διάταξη αυτή.

Σύμφωνα με το άρθρο 4, παρ. 2 του Συντάγματος, "Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις". Πρόκειται για μια από τις βασικές διατάξεις του Συντάγματος, η οποία, μαζί με το άρθρο 116 (σύμφωνα με το οποίο όλοι οι νόμοι οι οποίοι περιείχαν στοιχεία ανισότητας των δύο φύλων θα έπρεπε να αναστεφθούν ως τις 31 Δεκεμβρίου 1983), δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανθεώρηση μεγάλου μέρους της νομοθεσίας. Για το φεμινιστικό κίνημα το γεγονός αυτό αποτέλεσε το σημαντικότερο σημείο πίεσης στις διάφορες κυβερνήσεις, με στόχο την αλλαγή της παραδοσιακής σε πολλά σημεία νομοθεσίας.¹¹

Την ίδια εποχή, οι γυναικείες οργανώσεις, οι οποίες είχαν αναστείλει τις δραστηριότητες τους κατά την περίοδο της δικτατορίας, άρχισαν να επανακινητοποιούνται, ενώ ιδρύονται και καινούργιες, μερικές από τις οποίες συνδέθηκαν με συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα και υιοθέτησαν, έτσι, τις ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις των κομμάτων αυτών. Δεν είναι περιέργο, λοιπόν, που οι θεωρητικοί τους προσανατολισμοί και ο τρόπος με τον οποίο διατύπωναν τα αιτήματά τους επηρεάστηκαν από την πολιτική αυτή σχέση.

Οι πιο γνωστές και δραστήριες γυναικείες οργανώσεις την εποχή αυτή είναι: Η *Κίνηση για τα Δικαιώματα της Γυναίκας*, η παλιότερη οργάνωση, η *Κίνηση Γυναικών Ελλάδας (ΕΓΕ)* που πρόσκειται πολιτικά στο ΠΑΣΟΚ, η *Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας (ΟΓΕ)* που πρόσκειται στο Κομμουνιστικό Κόμμα και η *Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών*, που συνδέεται πολιτικά με το μικρό Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας Εσωτερικού. Η ΕΓΕ και η ΟΓΕ ακολουθούν την κομματική γραμμή, σ' ό,τι έχει σχέση με φεμινιστικά θέματα.

Εξαιτίας των ευνοϊκών διεθνών και εσωτερικών συνθηκών, οι γυναικείες οργανώσεις προέβαλαν αιτήματα τα οποία αφορούσαν κυρίως τις νομοθετικές αλλαγές, πιέζοντας τις κυβερνήσεις να προχωρήσουν σε μεταρρυθμίσεις που θα βελτιώναν

τη θέση των γυναικών σε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής. Αυτό που χαρακτηρίζει τα αιτήματα της εποχής αυτής, είναι η ομοφωνία μεταξύ των γυναικείων οργανώσεων, όσον αφορά τις προτεραιότητες και τους στόχους των αλλαγών. Στη φάση αυτή η προσοχή επικεντρώνεται στην ισότητα στους χώρους εργασίας, τη μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου, τη νομοθετική προστασία της μητρότητας και την αυστηρότερη αντιμετώπιση των περιπτώσεων βιασμού. Η ίση συμμετοχή των γυναικών στις νομοπαρασκευαστικές επιτροπές θεωρήθηκε προϋπόθεση και δικαίωμα των γυναικών.¹⁹

Ακολουθώντας λοιπόν τις διατάξεις του Συντάγματος και τις οδηγίες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, των οποίων η Ελλάδα φιλοδοξούσε να γίνει ισότιμο μέλος, η δεξιά Κυβέρνηση που βρισκόταν στην εξουσία εκείνη την εποχή, προχώρησε σε μια προσπάθεια αλλαγής της υπάρχουσας νομοθεσίας και κατέθεσε διάφορα Νομοσχέδια στη Βουλή. Τα πιο γνωστά από αυτά ήταν το Νομοσχέδιο της Επιτροπής Γαζή για την αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου, και το Νομοσχέδιο για τη νομική προστασία της μητρότητας. Η απροθυμία, πάντως, της Κυβέρνησης να αντιμετωπίσει ικανοποιητικά το θέμα της ανισότητας των φύλων, φαίνεται στην άρνησή της να υπογράψει τη "Διεθνή Συμφωνία ενάντια στη διάκριση των φύλων", που προώθησαν για υπογραφή από τα Κράτη-Μέλη τα Ηνωμένα Έθνη από το Δεκέμβριο του 1979, στάση για την οποία δέχτηκε την καταγγελία του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας.²⁰ Είναι πάντως χαρακτηριστικό ότι η Κυβέρνηση δεν προχώρησε στην ψήφιση κανενός νομοσχεδίου από αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω, πράγμα που προφανώς οφείλεται, από τη μια, στη διστακτικότητα του κυβερνώντος κόμματος να προωθήσει τέτοιου είδους αλλαγές και, από την άλλη, στην αυστηρή κριτική που δέχτηκαν αυτές οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες από τις γυναικείες οργανώσεις. Αρκετά από τα νομοσχέδια αυτά αναθεωρήθηκαν στη δεκαετία του '80 και ψηφίστηκαν από το σοσιαλιστικό κόμμα, όταν αυτό ήλθε στην εξουσία με τις εκλογές του 1981.

Η Θέση των Γυναικών στην Ελληνική Κοινωνία*

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αλλαγές παρατηρούνται στην πρόσβαση των γυναικών τόσο στην εκπαίδευση, όσο και στην αγορά εργασίας. Ιδιαίτερα σε ό,τι έχει σχέση με την Ανώτατη Εκπαίδευση, το ποσοστό των φοιτητριών στα Πανεπιστήμια έφτασε το 1994 το 54% του γενικού φοιτητικού πληθυσμού, αν και παραμένει σχετικά χαμηλότερο (46,7%) στα Ανώτατα Τεχνολογικά Ιδρύματα. Την ίδια εικόνα συναντά κανείς και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και ειδικότερα στο Λύκειο, όπου τα κορίτσια αποτελούν την πλειοψηφία στα Γενικά Λύκεια (55,8%), ενώ μειοψηφούν σαφώς στα Τεχνικά Λύκεια (32%).

Σε γενικές γραμμές, οι στατιστικές δείχνουν σαφώς ότι υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός αγοριών και κοριτσιών που παραμένουν στο σχολείο και μετά το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών και μαθητριών που τελειώνουν το Λύκειο, επιθυμούν να συνεχίσουν και στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Αν προσθέσουμε και τα νεαρά άτομα που σπουδάζουν στο εξωτερικό, είναι αδιαμφισβήτητο ότι το ποσοστό των νέων που συνεχίζουν τις σπουδές τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση είναι εξαιρετικά υψηλό σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό και σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά των χωρών της Δυτικής Ευρώπης. (Πετμεζίδου-Τσουλουβή, 1987). Παρ' όλα αυτά, οι φοιτήτριες αντιπροσωπεύουν το 75%-80% του συνόλου στις Θεωρητικές Επιστήμες και μόνο το 15-25% στις Σχολές Θετικών Επιστημών και στα Πολυτεχνεία. (Ηλιού 1985, Βρεττάκου 1990)

Πρόκειται για μια πραγματικότητα που αντανάκλα τις έντονες αντιφάσεις που κυριαρχούν στην ελληνική κοινωνία σε σχέση με τη θέση και την εκπαίδευση των γυναικών. Από τη μια μεριά είναι το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο δομεί τις σχέσεις των φύλων σύμφωνα με την κυρίαρχη ανδρική ιδεολογία και κατευθύνει τις μαθήτριες σε τυπικά γυναικεία επαγ-

γέλυμα και παραδοσιακές προοπτικές και επιλογές ενήλικης ζωής. Από την άλλη, υπάρχει μια έντονη τάση εκ μέρους των γονιών, των εκπαιδευτικών, μιας ολόκληρης κοινωνίας γενικά, να θεωρούν τις σπουδές ως απόλυτα απαραίτητες και για τα δύο φύλα, εφόσον βέβαια δεν εμποδίζουν τις γυναίκες από την πρωταρχική τους αποστολή, δηλαδή την οικογένεια. Αυτή η αντίφαση διαμορφώνει τα στατιστικά δεδομένα με τον τρόπο με τον οποίο είδαμε πιο πάνω.

Στα πλαίσια του υπάρχοντος εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο λειτουργεί σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, τι είδους μηνύματα δέχονται τα κορίτσια και τα αγόρια για την ισότητα των φύλων; Υπάρχουν σχετικά λίγες μελέτες που διερευνούν το σεξισμό και την κοινωνικοποίηση των δύο φύλων στην οικογένεια και το σχολείο. Στα πλαίσια της έρευνας για τις επαγγελματικές επιλογές, πάντως, διαπιστώθηκε ότι όταν καλούνται να σχεδιάσουν το επαγγελματικό τους μέλλον, τα κορίτσια εξακολουθούν να παραπαίουσαν ανάμεσα σε επιστημονικά επαγγέλματα από τη μια και σε δουλειά γραφείου, παροχή υπηρεσιών, και γενικά μορφές εργασίας που θεωρούνται τυπικά γυναικείες, από την άλλη. (Δελιγιάννη-Κουϊμίτζη 1987, Δελιγιάννη-Κουϊμίτζη & Ζιογού 1995). Η φιλόδοξη εικόνα που προκύπτει από το ενδιαφέρον που δείχνουν οι έφηβες για μια καριέρα, η οποία απαιτεί πανεπιστημιακό πτυχίο, διαψεύδεται από δύο στοιχεία: α) από το γεγονός ότι πολλά από τα επιστημονικά επαγγέλματα, τα οποία διαλέγουν, έχουν ένα σαφώς γυναικείο προσανατολισμό (π.χ. το επάγγελμα του εκπαιδευτικού) και β) από τα κριτήρια τα οποία χρησιμοποιούν τα κορίτσια όταν επιλέγουν τα επαγγέλματα αυτά, κριτήρια τα οποία δεν απέχουν πολύ από τα τυπικά γυναικεία χαρακτηριστικά (Δελιγιάννη-Κουϊμίτζη & Ζιογού 1995). Αυτός ο έντονα ακαδημαϊκός προσανατολισμός των κοριτσιών, αλλά και γενικά της πλειοψηφίας των νέων, σχετίζεται με τις τάσεις που επικρατούν σήμερα στην ελληνική κοινωνία και προσδιορίζει, ως ένας επιπλέον παράγοντας, το τυπικό «μοντέλο» της «σωστής» εφήβου: πρόκειται για μια κοπέλα, η οποία είναι σοβαρή, ευγενική, με καλούς τρόπους, υπάκουη, καλή μαθήτρια και πρόκειται να συνεχίσει τις σπουδές της στο Πανεπιστήμιο. (Δελιγιάννη-Κουϊμίτζη 1993)

Στην αγορά εργασίας οι γυναίκες αποτελούν το 35,7% του εργατικού δυναμικού (στοιχεία Στατιστικής Υπηρεσίας 1991), ενώ μόνο το 45% του συνολικού γυναικείου πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών είναι οικονομικά ενεργό, συμμετέχει δηλαδή στην επίσημη αγορά εργασίας. Το ποσοστό αυτό, βέβαια, δεν συμπεριλαμβάνει τις γυναίκες εκείνες, και είναι πάρα πολλές, οι οποίες εργάζονται στο σπίτι με το κομμάτι ή είναι συμβουηγούμενα και μη αμειβόμενα μέλη στις οικογενειακές επιχειρήσεις. Το γυναικείο εργατικό δυναμικό είναι συγκεντρωμένο, κυρίως, στον τομέα των υπηρεσιών (40,3%) και σε συγκεκριμένους τομείς της βιομηχανίας (17,4%), ενώ ένα 37,2% ασχολείται με τη γεωργία. Το μεγαλύτερο μέρος των εργαζομένων γυναικών βρίσκεται στις χαμηλότερες θέσεις της επαγγελματικής κλίμακας (Ηλιού 1985, Καντογιαννοπούλου-Ροϊδορίδης 1991), και σε όλες τις μορφές απασχόλησης και όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα οι μισθοί των γυναικών είναι χαμηλότεροι από εκείνους των ανδρών. (Πετριώτη 1990, Αβδελλά 1986, Βρεττάκου 1990)

Είναι φανερό ότι στην Ελλάδα η σχέση των γυναικών με την αγορά εργασίας δομείται στο πλαίσιο των ίδιων παραγόντων που επηρεάζουν τη γυναικεία εργασία σε όλες τις πατριαρχικές/καπιταλιστικές χώρες. Το γεγονός, πάντως, ότι το ποσοστό των εργαζομένων γυναικών στην Ελλάδα εμφανίζεται να είναι από τα χαμηλότερα της Ευρώπης, οφείλεται κυρίως α) στο ότι ο πρωτογενής τομέας είναι ακόμη αρκετά ενισχυμένος, β) στο γεγονός ότι οι περισσότερες γυναίκες που εργάζονται στις οικογενειακές επιχειρήσεις δεν καταγράφονται ως εργαζόμενες, γ) στην έλλειψη αρκετής κρατικής φροντίδας για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, και δ) στην αντίληψη ότι η μητρότητα είναι προσωπική υπευθυνότητα της γυναίκας.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω στοιχεία για τη γυναικεία εκπαίδευση και εργασία, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι υπάρχει γενικά μια έντονη τάση προώθησης των νεαρών ατόμων και των δύο φύλων προς τις πανεπιστημιακές σπουδές, ή, εν γένει, την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Είναι φανερό ότι τα κορίτσια επωφελούνται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια από την

τάση αυτή. Αν εξετάσει, όμως, κανείς, το είδος των σπουδών που επιλέγουν, σε συνδυασμό με το ποσοστό των εργαζομένων γυναικών και το είδος των επαγγελμάτων τα οποία ασκούν, μια άλλη πραγματικότητα έρχεται στο φως, η οποία έχει πολύ μικρή σχέση με τα αισιόδοξα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας, κυρίως σε ό,τι έχει σχέση με την εκπαίδευση.

Σε γενικές γραμμές θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς την άποψη ότι πολλές αντιφάσεις και διχοτομήσεις κυριαρχούν στην ελληνική κοινωνία για το ρόλο και τον προορισμό των γυναικών και για τον τρόπο με τον οποίο δομούνται οι σχέσεις των φύλων. Από τη μια θεωρείται ότι η οικογένεια και η φροντίδα των παιδιών αποτελεί τον κύριο και πρωταρχικό προορισμό των γυναικών. Από την άλλη, όμως, και στα πλαίσια του παραδοσιακού αυτού ρόλου, διαμορφώνεται μια έντονη αντίληψη ότι οι γυναίκες πρέπει να σπουδάζουν, να εργάζονται, να είναι οικονομικά ανεξάρτητες, να ασχολούνται με απαιτητικές και φιλόδοξες καριέρες, ενώ παράλληλα θα διατηρούν τα γυναικεία χαρακτηριστικά τους, δηλαδή την τρυφερότητα, την ομορφιά, την παθητικότητα και τη φροντίδα. Πρόκειται για μια αντίφαση, με την οποία έρχονται αντιμέτωπες κυρίως οι νέες κοπέλες μετά το τέλος των σπουδών τους, και η οποία δημιουργεί έντονες συγκρούσεις και προβλήματα, κυρίως στη φάση κατά την οποία ετοιμάζονται να προχωρήσουν σε επιλογές ζωής.

Αιτήματα για μια εκπαιδευτική πολιτική με στόχο την ισότητα (1975-85)*

Αν ανατρέξει κανείς στην εκπαιδευτική νομοθεσία από το 1951 ως το 1975, δεν είναι δύσκολο να διαπιστώσει ότι κατά το διάστημα αυτό δεν έγινε καμιά ειδική πρόβλεψη για την ισότητα των φύλων, ούτε υπήρξε κάποια επίσημη προσπάθεια όσον αφορά την εκπαίδευση των κοριτσιών. (Χαραλάμπους 1990). Τα θέματα του φύλου θεωρήθηκαν ότι ρυθμίστηκαν με το νόμο του 1929, με τον οποίο θεσπίσθηκε η παράλληλη εκπαίδευση των κοριτσιών και των αγοριών σε χωριστά δευτεροβάθμια σχολεία αρρένων και θηλέων (Ζιώγου-Καραστεργίου 1986), παρά το γεγονός ότι μετέπειτα διερευνήσεις έδειξαν ότι η σεξιστική μορφή αυτών των σχολείων ενίσχυε τη διάκριση των φύλων, πράγμα που ήταν ιδιαίτερα εμφανές στις μεθόδους διδασκαλίας και στον προσανατολισμό των κοριτσιών.⁴¹

Μετά το 1975 οι γυναικείες οργανώσεις προέβλεπαν πολλά, αλλά ασυντόνιστα, αιτήματα για την ισότητα στην εκπαίδευση, επικεντρώνοντας την προσοχή σε περιορισμένες πτυχές της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως η κατάργηση της σχολικής ποδιάς για τα κορίτσια, η ίδρυση μεικτών σχολείων για τα δύο φύλα, η εισαγωγή της σεξουαλικής αγωγής σε όλες τις σχολικές βαθμίδες και η αναθεώρηση των σχολικών βιβλίων.⁴²

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο σεξισμός στην εκπαίδευση δεν αποτέλεσε αντικείμενο προβληματισμού για τους κοινωνιολόγους της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, παρόλο που την ίδια περίοδο δημοσιεύτηκε ένας μεγάλος αριθμός επιστημονικών άρθρων για διάφορα κοινωνικά προβλήματα που είχαν σχέση με το εκπαιδευτικό σύστημα.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η Κυβέρνηση προχώρησε το 1976 σε μια ευρεία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, στην οποία όμως δεν υπήρξε καμιά πρόβλεψη για την αντιμετώπιση της διάκρισης των φύλων. Στα πλαίσια, πάντως, των επαναλαμβανόμενων αιτημάτων των γυναικείων οργανώσεων για μια εκπαιδευτική πολιτική που θα λαμβάνει υπόψη της τα θέματα του φύλου, η Κυβέρνηση σκέφθηκε να αντιμετωπίσει σοβαρά το θέμα της συνεκπαίδευσης (Χαραλάμπους 1990) και άρχισε να ενθαρρύνει τη μετατροπή των δευτεροβάθμιων σχολείων όλης της χώρας σε μεικτά.⁴³

Το 1981 το σοσιαλιστικό κόμμα κέρδισε στις βουλευτικές εκλογές και σχημάτισε Κυβέρνηση. Ήταν η πρώτη φορά που ένα από τα μεγάλα κόμματα συμπεριλάμβανε θέματα ισότητας ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες στην προεκλογική του εκστρατεία.⁷¹ Αν εξετάσει κανείς τις εξαγγελίες του σοσιαλιστικού κόμματος από τη φεμινιστική σκοπιά, μπορεί να διαπιστώσει ότι πρόκειται για μια σειρά από ευχολογίες, που διαπνέονται από εξέχουσα αισιοδοξία σ' ό,τι έχει σχέση με τις δυνατότητες μιας κυβέρνησης να λύσει από μόνη της όλα τα προβλήματα που αφορούν τις σχέσεις των φύλων. Αυτή η εντύπωση ενισχύεται από τα σημεία εκείνα του προεκλογικού προγράμματος που αφορούν την εκπαίδευση. Εδώ οι απόψεις του σοσιαλιστικού κόμματος είναι ιδιαίτερα αόριστες και αντανακλούν τη γενικότερη έλλειψη μιας συγκεκριμένης άποψης για το θέμα αυτό.

Η γυναικεία οργάνωση που πρόσκειται στο σοσιαλιστικό κόμμα, παρουσίασε με μεγάλο ενθουσιασμό το τμήμα του προεκλογικού προγράμματος, το οποίο είχε σχέση με την ισότητα, υποστηρίζοντας ότι αυτό βρήκε ιδιαίτερη απήχηση μεταξύ των μελών του γυναικείου εκλεκτορικού σώματος, "τα οποία αισθάνονται τώρα ότι οι γυναίκες θα αποκτήσουν επίτελους τη θέση που αυτοδίκαια τους ανήκει σε μια σοσιαλιστική κοινωνία".⁷² Οι υποσχέσεις του κόμματος για την εκπαίδευση ήταν οι εξής:

Η ισότητα των φύλων θα αποτελέσει ένα από τα κεντρικά σημεία του εκπαιδευτικού προγράμματος, έτσι ώστε να σταματήσει η εκπαίδευση να αποτελεί πεδίο τροφοδότησης για την αναπαραγωγή των στερεοτύπων και της διάκρισης των φύλων. Η ίδρυση της παράλληλης εκπαίδευσης (Σχολές Γονέων, Ελεύθερο Πανεπιστήμιο, Εκπαιδευτική Τηλεόραση) θα συμβάλει προς την κατεύθυνση αυτή.⁷³

Η νέα Κυβέρνηση πολύ σύντομα ίδρυσε το Συμβούλιο Ισότητας των Φύλων, ένα βοηθητικό κυβερνητικό όργανο, στους στόχους του οποίου συμπεριλαμβάνονται οι παρακάτω:

«α) Να συμβάλει στην προώθηση εκ μέρους της Κυβέρνησης θεσμικών αλλαγών με στόχο την ισότητα των φύλων, και β) να προωθήσει την ισότητα σε όλους τους τομείς της κυβερνητικής πολιτικής...»⁷⁴ Οι αντιδράσεις προς το νεοσύστατο Συμβούλιο Ισότητας δεν υπήρξαν πάντοτε θετικές. Η πολιτική του και η θέση που πήρε δέχθηκαν ιδιαίτερα αυστηρή κριτική εκ μέρους των φεμινιστριών, οι οποίες δε δίστασαν να το περιγράψουν ως ένα "κομματικό πολιτικό όργανο, απομονωμένο και άφυλο, που δεν έρχεται ποτέ σε σύγκρουση με την Κυβέρνηση, δεν προωθεί θέματα που αφορούν τις γυναίκες και παρεμβαίνει μόνο σε τομείς οι οποίοι δεν θίγουν τον κοινωνικά προσδιορισμένο γυναικείο ρόλο"⁷⁵.

Στη φάση αυτή η Κυβέρνηση αποφάσισε να προχωρήσει σε κάποια μέτρα για την εκπαίδευση οργανωτικού καθαρά χαρακτήρα, τα οποία πάρθηκαν με σπασμωδικό τρόπο. Έγινε φανερό ότι τα μέτρα αυτά είχαν μηδαμινό οικονομικό κόστος, δεν έρχονταν σε σύγκρουση με την παραδοσιακή ελληνική κοινωνία, αλλά, ταυτόχρονα, ικανοποιούσαν μέχρις ένα ορισμένο σημείο τις γυναικείες οργανώσεις. Έτσι, από τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης, το σοσιαλιστικό κόμμα κατόργησε τη σχολική ποδιά, επέτρεψε την είσοδο και των δύο φύλων σε όλα τα Τμήματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Νόμος 1286/82), κατέστησε την Οικιακή Οικονομία υποχρεωτικό μάθημα για τα αγόρια και τα κορίτσια στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, και παρενέβη στα κείμενα των σχολικών βιβλίων, κυρίως των αναγνωστικών του Δημοτικού Σχολείου. Μέσα στον ενθουσιασμό του, μάλιστα, για την αποτελεσματικότητα των μέτρων, ο τότε Υπουργός Παιδείας δε δίστασε να αναγγείλει ότι "το θέμα της διάκρισης ή της μείωσης του γυναικείου φύλου σε σχέση με το ανδρικό, στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος, έπαψε πια να ισχύει στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση".⁷⁶

Το θέμα της αλλαγής των αναγνωστικών βιβλίων απασχόλησε ιδιαίτερα τις φεμινίστριες στον ακαδημαϊκό χώρο και μια σειρά από έρευνες έχουν δημοσιευθεί κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, οι οποίες προσεγγίζουν από διάφορες πλευρές

τα κείμενα αυτά. Οι διαπιστώσεις, στις οποίες καταλήγουν οι περισσότερες από τις έρευνες αυτές, είναι ότι η κυρίαρχη ιδεολογία που επικρατεί στα συγκεκριμένα κείμενα, συμφωνεί με το παραδοσιακό στερεότυπο της «αθέατης» γυναίκας και του «κυρίαρχου αρσενικού» (Δελιγιάννη-Κουίμιτζή 1987, Φρειδερίκου 1995). Πρόκειται για διαπιστώσεις που αφορούν τα αλλαγμένα αναγνωστικά βιβλία, αυτά που εισηγήθηκε το Υπουργείο Παιδείας μετά το 1983, τα οποία δεν κατάφεραν, παρά τις παρεμβάσεις και την αισιοδοξία του Υπουργού, να δώσουν μια διαφορετική εικόνα για τις σχέσεις των φύλων. Έτσι, η μεταρρυθμιστική προσπάθεια της Κυβέρνησης στο χώρο των αναγνωστικών βιβλίων κρίθηκε ανεπιτυχής, κυρίως γιατί διαπνεόταν από μια πατερναλιστική διάθεση και διαμορφώθηκε χωρίς την παρουσία γυναικών εκπαιδευτικών, των γυναικείων οργανώσεων και, γενικά, όλων όσοι θα μπορούσαν να προσεγγίσουν το θέμα κάτω από το πρίσμα της φεμινιστικής οπτικής. (Deliyanni-Kouimitzi 1992)

Από το 1985 και εξής το ενδιαφέρον για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση μειώνεται, τουλάχιστον σε ό,τι έχει σχέση με την εκπαιδευτική πολιτική ή τη δημόσια διεκδίκηση. Σ' αυτό συντελούν διάφοροι παράγοντες, ανάμεσα στους οποίους οι πιο ενδιαφέροντες έχουν να κάνουν με τη μειωμένη παρουσία των γυναικείων οργανώσεων στη δημόσια σκηνή και τη διαμορφωμένη αντίληψη ότι η ισότητα των φύλων είναι πλέον πραγματικότητα, αντίληψη η οποία απορρέει από τη διαπίστωση της κοινής γνώμης ότι τα κορίτσια έχουν εμφανείς επιτυχίες στο σχολείο, ξεπερνώντας ορισμένες φορές τις επιδόσεις των αγοριών. Γεγονός είναι πάντως ότι καμιά πρόβλεψη με στόχο την ισότητα δεν συμπεριλαμβάνεται στους νόμους και τα Προεδρικά Διατάγματα που επεξεργάζεται το Υπουργείο Παιδείας από τα μέσα της δεκαετίας του '80 ως σήμερα. Κάποια σεμινάρια για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που αναλαμβάνει η Γενική Γραμματεία Ισότητας με το Κέντρο Ερευνών της (ΚΕΘΙ), αποτελούν περισσότερο μια προσπάθεια ενίσχυσης του Κέντρου αυτού με κονδύλια της Κοινότητας, παρά μια πρωτοβουλία ενταγμένη στο πλαίσιο κάποιας εκπαιδευτικής πολιτικής. Έτσι, ενώ το ακαδημαϊκό και ερευνητικό ενδιαφέρον αυξάνεται διαρκώς στο διάστημα αυτό, όπως θα δούμε πιο κάτω, οι δυνατότητες παρέμβασης με στόχο τις αλλαγές εμφανίζονται μειωμένες.

Φύλο και Εκπαίδευση: η εξέλιξη του σχετικού προβληματισμού στην ελληνική βιβλιογραφία**

Στη δεκαετία του 1970, η περίοδος της γενικότερης αμφισβήτησης και του κοινωνικού προβληματισμού που ακολούθησε την πτώση της δικτατορίας είχε αντίκτυπο και στη βιβλιογραφία για τα γυναικεία θέματα. Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας δημοσιεύονται εργασίες που αναφέρονται σε ιστορικά, κυρίως, θέματα, ή είναι πολύ γενικές -απογραφικού, κυρίως, χαρακτήρα- για τη θέση της Ελληνίδας. Στα τελευταία χρόνια της δεκαετίας αυτής, όμως, αρχίζουν να δημοσιεύονται εργασίες που αντιμετωπίζουν από μια νέα οπτική, θεματική και μεθοδολογική, τα γυναικεία θέματα: έχουν σχέση κυρίως με το νομικό πλαίσιο στις εργασιακές σχέσεις, ή επιχειρούν τις πρώτες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του γυναικείου ζητήματος.

Το τέλος της 10ετίας του 1970 σηματοδοτεί, σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής, η κατάργηση το 1979 της αμιγούς εκπαίδευσης και η υποχρεωτική, σταδιακή καθιέρωση της συνεκπαίδευσης σε όλα τα σχολεία του Κράτους (δημόσια και ιδιωτικά). Σε επίπεδο διάχυσης νέων ιδεών, η περίοδος αυτή σηματοδοτείται, κατά την εκτίμησή μας, από την έκδοση του φεμινιστικού περιοδικού «Σκούπα για το γυναικείο ζήτημα» (1979), τη συντακτική επιτροπή του οποίου αποτελούσαν νέες επιστημότισσες που μόλις είχαν επιστρέψει από μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία. Καίτοι η κυκλοφορία του περιοδικού ήταν περιορισμένη και η εμβέλειά του περιλάμβανε ένα μικρό, ειδικό αναγνωστικό κοινό, θεωρούμε ότι η σημασία του είναι μεγάλη, γιατί εισήγαγε το φεμινιστικό προβληματισμό στην Ελλάδα.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, το ενδιαφέρον για τα γυναικεία θέματα διευρύνεται, συστηματοποιείται και εμφανίζεται πλέον στον πανεπιστημιακό χώρο, είτε ως αντικείμενο διδασκαλίας, είτε ως θεματική έρευνας. Μέσα σε ένα γενικότερα ευνοϊκό κλίμα -η σοσιαλιστική Κυβέρνηση, που ανήλθε στην εξουσία το 1981, είχε δηλώσει προγραμματικά ευαισθησία στα γυναικεία θέματα- παρατηρείται κατά τη δεκαετία αυτή ένας οργασμός δραστηριοτήτων: αρχίζουν από τις θεσμικές ρυθμίσεις, αφού η Κυβέρνηση ιδρύει το 1982 το Συμβούλιο Ισότητας των δύο Φύλων, και ενισχύει γενικότερες συλλογικές δραστηριότητες προς την κατεύθυνση αυτή, όπως για παράδειγμα η ίδρυση το 1982 του Κέντρου Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου (ΚΕΓΜΕ), προχωρούν στην εμφάνιση, διερεύνηση, μελέτη και δημοσίευση σχετικών εργασιών στον πανεπιστημιακό χώρο (διδακτορικές διατριβές, μονογραφίες) και καταλήγουν στην εμφάνιση και θεσμική αναγνώριση της πρώτης Ομάδας Γυναικείων Σπουδών. Πρόκειται για την Ομάδα Γυναικείων Σπουδών που ιδρύθηκε το 1983 στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αρχικά ως ομάδα μελών ΔΕΠ της Νομικής Σχολής, διευρύνθηκε σύντομα και αναγνωρίστηκε από την Πρυτανεία ως διατμηματικό ερευνητικό πρόγραμμα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1987.

Τον Ιούνιο του 1984 οργανώθηκε από την Ομάδα Γυναικείων Σπουδών διήμερη Συνάντηση στη Θεσσαλονίκη με θέμα «Γυναίκες Σπουδές και οι Προοπτικές τους στην Ελλάδα», που έδειξε καθαρά ότι στον ακαδημαϊκό χώρο οι αντιστάσεις ήταν, την εποχή αυτή, ισχυρές και οι προοπτικές των Γυναικείων Σπουδών παρέμεναν ακόμη περιορισμένες και ασαφείς. Την ίδια χρονιά (1984) οργανώθηκε από το Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου (ΚΕΓΜΕ) Διεθνές Συμπόσιο στους Δελφούς με θέμα «Η Γυναίκα της Μεσογείου στην Ανάπτυξη: εργασία, υγεία και εκπαίδευση μεταναστριών» (Πρακτικά 1987). Την επόμενη χρονιά (1985) οργανώθηκε από το Συμβούλιο Ισότητας το πρώτο συνέδριο με θέμα «Ισότητα των δύο Φύλων και Εκπαίδευση» (Πρακτικά 1986). Στο συνέδριο αυτό, που είχε πανελλήνιο χαρακτήρα, παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα σχετικές απόψεις και προβληματισμοί των εκπαιδευτικών, των παιδαγωγών και των ειδικών ερευνητών και ερευνητριών (για παράδειγμα Ζιώγου 1983, Δεφίγγου 1986, Παυλίδου 1986). Οι εργασίες του συνεδρίου, πάντως, και η θεματική που αναπτύχθηκε, έδειξαν καθαρά ότι οι σχετικές αναζητήσεις βρίσκονταν ακόμη στο πρώτο στάδιο καταγραφής και διερεύνησης των σχετικών θεμάτων. Οι ομάδες εργασίας, μάλιστα, κατέδειξαν με σαφήνεια ότι οι αντιστάσεις στο χώρο της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης παρέμεναν ακόμη στην Ελλάδα πολύ ισχυρές.

Οι δημοσιεύσεις στη δεκαετία αυτή είναι πολλές, η θεματική ευρεία και η σχετική αρθρογραφία αρχίζει να εμφανίζεται σε ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών, παιδαγωγικών, κοινωνιολογικών και γενικότερου περιεχομένου περιοδικών (Ζιώγου και Δεληγιάννη 1981, Μυλωνά 1983, Μαγγιώρου 1985, Χρονοπούλου και Γιαννόπουλος 1986). Ιστορική έρευνα (Αβδελλά και Ψαρρά 1985, Βαρίκα 1987, Μπακαλάκη και Ελεγγίτου 1987) αναπτύχθηκε με την επιχορήγηση της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς («Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας»). Μόνο προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980, όμως, μπορούμε να πούμε ότι στην Ελλάδα μορφοποιείται μια ευκρινής εικόνα στόχων, προβληματισμού και ενδιαφερόντων. Τούτο δηλώνεται, κατά την άποψή μας, κυρίως με την έκδοση το 1987 του φεμινιστικού περιοδικού «Δίνη», που καλύπτει μια ευρεία θεματική γυναικείων θεμάτων, και τις δραστηριότητες της Ομάδας Γυναικείων Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης που εκτείνονται από τον επίσης κύκλο μαθημάτων ως τη διοργάνωση Ημερίδας το 1989, η οποία αμφισβητεί την αντικειμενικότητα της επιστημονικής γνώσης.

Μετά το 1990 μπορούμε να πούμε ότι γίνονται φανερά τα αποτελέσματα και οι καρποί των διεργασιών και ζυμώσεων της προηγούμενης δεκαετίας και επηρεάζουν την εκπαίδευση. Τα γυναικεία θέματα προσεγγίζονται πλέον με μεγαλύτερη ή μικρότερη ευρύτητα και πληρότητα σε όλα σχεδόν τα Πανεπιστήμια της χώρας, και αρχίζουν να αποτελούν αντικείμενα συστηματικών ερευνητικών προγραμμάτων. Σαφής εικόνα της κινητικότητας αυτής καταγράφεται κυρίως στα προγράμματα συλλογικών εκδηλώσεων, αλλά και ατομικών δραστηριοτήτων: το 1990 η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και η Γενική Γραμ-

ματεια Ισότητας διοργανώνουν στους Δελφούς Συνέδριο με θέμα «Η νέα γυναίκα της Νότιας Ευρώπης μπροστά στο 1992», όπου καταγράφηκε η ευρωπαϊκή διάσταση των σχετικών με τις νέες γυναίκες θεμάτων. Για την εκπαίδευση και το φύλο ιδιαίτερη σημασία έχει το Συμπόσιο που οργανώθηκε το 1991 από τον τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «Διαφυλικές Σχέσεις», γιατί κατά τη διάρκεια των εργασιών του παρουσιάστηκαν δεδομένα ερευνών που είχαν γίνει στην Ελλάδα και αναφέρονταν σε ευρεία θεματική: α) ιστορική, φιλοσοφική και κοινωνιολογική προσέγγιση των διαφυλικών σχέσεων (π.χ. Κωσταράς 1991, Βέικος 1995), β) ψυχολογικές διαστάσεις σε θέματα όπως διαμόρφωση ταυτότητας, οικογένεια, άτομα με ειδικές ανάγκες, στερεότυπα, (Δραγώνα 1995, Μπεζεβέγκης 1995), γ) εκπαιδευτική διάσταση, φύλο και σχολική επίδοση, νέες τεχνολογίες, επαγγελματικές επιλογές κ.λπ. (Παπάς 1995, Βελή 1991, Φραγκουδάκη 1995).

Στον τομέα των Γυναικείων Σπουδών ο σχετικός προβληματισμός σταδιακά διευρύνεται τα τελευταία χρόνια, συμπεριλαμβάνοντας πλέον μέλη διδακτικού προσωπικού από τα περισσότερα Πανεπιστήμια της χώρας, και συστηματοποιείται, αφού αρχίζουν να γίνονται συζητήσεις και να αναζητούνται λύσεις για τους τρόπους θεσμοθέτησης των γυναικείων σπουδών στα ελληνικά Πανεπιστήμια με βάση τις ευρωπαϊκές εμπειρίες. Οι πρωτοβουλίες στο χώρο αυτό συνοψίζονται κυρίως στις εξής δραστηριότητες: α) στην Ημερίδα που διοργάνωσε τον Ιούνιο του 1991 στην Αθήνα η Γενική Γραμματεία Ισότητας με θέμα «Η θεσμοθέτηση των γυναικείων σπουδών στα ελληνικά Πανεπιστήμια». Στην Ημερίδα αυτή συμμετείχαν εκπρόσωποι όλων των Πανεπιστημίων της χώρας και, παρόλο που δεν κατέστη δυνατό να διατυπωθεί μια συγκεκριμένη πρόταση, η συζήτηση που έγινε και η ανταλλαγή απόψεων που ακολούθησε θεωρήθηκαν ως πολύ θετικές και ενδεικτικές, βέβαια, των διαφορετικών τάσεων και στάσεων που είχαν ήδη διαμορφωθεί στην Ελλάδα. β) στην Ευρωπαϊκή Συνάντηση που διοργανώθηκε με πρωτοβουλία της Ομάδας Γυναικείων Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το Νοέμβριο του 1993 με θέμα «Οι Γυναικείες Σπουδές στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία». Στη διάρκεια της συνάντησης αυτής αναπτύχθηκαν οι νεότερες θεωρητικές θέσεις των γυναικείων σπουδών στην Ευρώπη, καθώς επίσης και οι τάσεις που εκδηλώνονται στα ελληνικά Πανεπιστήμια και οι προσωπικές εμπειρίες όσων διδάσκουν μαθήματα στα πλαίσια της θεματικής των γυναικείων σπουδών (βλ. για παράδειγμα τις εισηγήσεις των Ρεπούση 1996, Ιγγλέση 1996, Μίσιου 1996, Αρτινοπούλου 1996, Βαίου και Βρυχέα 1996, Μπακαλάκη 1996, κ.λπ.). Παρά την πληθώρα των εισηγήσεων και των προσεγγίσεων που παρουσιάστηκαν στη συνάντηση αυτή, και παρά τις ζυμώσεις, πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι μέχρι σήμερα σε κανένα Πανεπιστήμιο της χώρας δεν έχει θεσμοθετηθεί επίσημο πρόγραμμα Γυναικείων Σπουδών, ούτε σε προπτυχιακό, ούτε σε μεταπτυχιακό επίπεδο.

Από την αρχή της δεκαετίας του '90, εντωμεταξύ, αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους νέες θεματικές, οι σχετικές εκδόσεις πολλαπλασιάζονται και σχετικά με το φύλο ερευνητικά προγράμματα αρχίζουν να χρηματοδοτούνται. Το 1993 δημοσιεύεται το βιβλίο «Εκπαίδευση και Φύλο» (Δεληγιάννη και Ζιώγου 1993), που αποτελεί το πρώτο πανεπιστημιακό εγχειρίδιο και είναι καρπός της εμπειρίας των συγγραφέων από τη διδασκαλία του σχετικού μαθήματος κατά τη δεκαετία που προηγήθηκε.

Σημαντικός σταθμός στην εξέλιξη του σχετικού προβληματισμού αποτελεί η διοργάνωση από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας Διεθνούς Συμποσίου με θέμα «Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών» τον Απρίλιο του 1994. Στο συνέδριο αυτό παρουσιάστηκαν, συζητήθηκαν και αναλύθηκαν, σε συγκριτική μάλιστα διάσταση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, θέματα που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και έχουν άμεση σχέση με την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Μια σειρά από εισηγήσεις παρουσίασαν τα τελευταία ερευνητικά δεδομένα της σχετικής έρευνας στον ελληνικό χώρο (βλ. για παράδειγμα τις εισηγήσεις των Ζερβού 1995, Κοσμιδου-Hardy 1995, Μακρινιώτη 1995, Μαραγκουδάκη 1995 κ.ά.). Αν συγκρίνουμε τη θεματική του συνεδρίου αυτού με εκείνη των συμποσίων της προηγούμενης δεκαετίας, καταλήγουμε στις εξής γενικές διαπιστώσεις: α) Ο σχετικός με την εκπαίδευση και το φύλο προβληματισμός έχει επεκταθεί πλέον και περιλαμβάνει

ερευνητές και ερευνήτριες από όλα τα Πανεπιστήμια της χώρας και έχει αποκρυσταλλωθεί ως ερευνητικό αντικείμενο στον ακαδημαϊκό χώρο. β) Η σχετική θεματική έχει διευρυνθεί αισθητά και καλύπτει νέες πτυχές της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως μέσα μαζικής επικοινωνίας, νέες τεχνολογίες, εκπαίδευση εκπαιδευτικών, προετοιμασία εκπαιδευτικού υλικού κ.ά. γ) Είναι εμφανής πλέον η ευρωπαϊκή επίδραση (κυρίως στις χρηματοδοτήσεις ερευνητικών προγραμμάτων) αλλά και η ευρωπαϊκή διάσταση του σχετικού προβληματισμού στην Ελλάδα. Βέβαια, οι συζητήσεις που έγιναν στο Συνέδριο αυτό έφεραν στην επιφάνεια αντιστάσεις της παλιάς, κυρίως, γενιάς των εκπαιδευτικών και των συμβούλων της εκπαίδευσης, που συνεχίζουν να υποψάσκουν, παρά τη σχετική πρόοδο που σημειώθηκε και τη διάχυση των νέων ιδεών.

Μερικά από τα παραπάνω προβλήματα φαίνεται ότι είχαν ξεπεραστεί δύο χρόνια αργότερα, σε ένα άλλο Συνέδριο που οργανώθηκε τον Απρίλιο του 1996 στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης με θέμα «Εκπαιδευτικοί, Φύλο και Σχολική Πράξη». Η μεγάλη ανταπόκριση από όλα τα Πανεπιστήμια της χώρας και η πληθώρα των εργασιών που συγκεντρώθηκαν οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι ένας όλο και αυξανόμενος αριθμός επιστημόνων στην Ελλάδα έχει στρέψει το ενδιαφέρον του στην έρευνα για τον παράγοντα φύλο στην εκπαίδευση. Το γεγονός αυτό εμπλουτίζει την ελληνική βιβλιογραφία και καλύπτει τα κενά που διαπιστώνονταν μέχρι τώρα. Στόχοι του Συνεδρίου, όπως διατυπώθηκαν από τις διοργανώτριες, ήταν οι εξής:

- να παρουσιάσει και να εξετάσει διεξοδικά τα τελευταία επιστημονικά ευρήματα, διεθνώς, για την επίδραση του σχολείου και το ρόλο του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου, σε μια εποχή ραγδαίων αλλαγών και ανακατατάξεων, όσον αφορά τη θέση των γυναικών στις σύγχρονες κοινωνίες.
- να καταλήξει σε συμπεράσματα και προτάσεις για τις μεταρρυθμίσεις και τις παρεμβάσεις που είναι αναγκαίες, ώστε η εκπαίδευση να μπορέσει να ανταποκριθεί δυναμικά στο νέο ρόλο που καλείται να διαδραματίσει, όσον αφορά την προώθηση της ισότητας των φύλων στα πλαίσια της διαπαιδαγώγησης στην ιδιότητα του πολίτη και τις δημοκρατικές αρχές.
- να συγκεντρώσει τους άνδρες και τις γυναίκες επιστήμονες από τα διάφορα Πανεπιστήμια της χώρας που ασχολούνται με τη μελέτη του παράγοντα φύλο στην εκπαίδευση και να τους δώσει την ευκαιρία να ανακοινώσουν τη δουλειά τους.

Οι εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν δίνουν μια αντιπροσωπευτική εικόνα της προβληματικής που απασχολεί τους επιστήμονες και τις επιστημότισσες που ασχολούνται με το θέμα. Καλύπτουν μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων, ερευνητικών τομέων και μεθοδολογιών, από τις κοινωνιολογικές, φεμινιστικές προσεγγίσεις και τις ποιοτικές αναλύσεις, μέχρι τη θετικιστική, ποσοτική έρευνα, και αντιμετωπίζουν τη θεματική άλλοτε από την κοινωνιολογική, άλλοτε από την ψυχολογική και άλλοτε από την ιστορική σκοπιά. Όλες οι εισηγήσεις βρίσκονται στο βιβλίο των Δεληγιάννη και Ζιώγου 1997, όπου αντιπροσωπεύονται όλες οι τάσεις και οι οπτικές. Ο τόμος απευθύνεται σε όσους/ες ασχολούνται με την έρευνα, σε εκπαιδευτικούς και φοιτητριες/τές.

Ανατρέχοντας κανείς στην πορεία της ακαδημαϊκής έρευνας στο χώρο της μελέτης του παράγοντα φύλο στην εκπαίδευση κατά τα τελευταία 25 χρόνια, μπορεί να καταλήξει στις παρακάτω διαπιστώσεις:

- Πρόκειται για έναν ερευνητικό τομέα, ο οποίος έχει εξελιχθεί ραγδαία την περίοδο αυτή και έχει κερδίσει το ενδιαφέρον ενός μεγάλου αριθμού επιστημόνων στον ευρύτερο πανεπιστημιακό χώρο.
- Η έρευνα επικεντρώνεται στον μεγαλύτερο όγκο της κυρίως σε τρεις τομείς (που πλαισιώνονται, βέβαια, και από μια σειρά μελετών με διαφορετικά θέματα, καλύπτοντας όλο το φάσμα της θεματικής):
 - α) Ιστορική έρευνα της γυναικείας εκπαίδευσης και της θέσης των γυναικών στην κοινωνία διαχρονικά (Ζιώγου-Καραστεργίου 1983, 1986, 1993, Φουρναράκη 1987, Σωτηρίου 1992, Ζιώγου & Κελεσιδου 1997),

- β) Έρευνα που μελετά και αναλύει τα σχολικά εγχειρίδια και ιδιαίτερα τα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου και την παιδική λογοτεχνία γενικότερα (Φρειδερίκου 1995, Κανατσούλη 1997α & 1997β, Αναγνωστοπούλου 1997, Κανταρτζή 1991, Μαραγκουδάκη 1993).
- γ) Έρευνα που ασχολείται με τις επαγγελματικές επιλογές των κοριτσιών, τη γυναικεία εργασία και τη θέση των γυναικών στον επαγγελματικό χώρο γενικότερα (Δεληγιάννη 1992 και 1993, Δελιγιάννη & Ζιογού 1995, Σιδηροπούλου-Δημακάκου 1993, 1995 και 1997, Χαριστού 1989, Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη 1997, Μπουρνούδη & Ψάλτη 1997, Γιαννακοπούλου 1997).
- Γίνεται όλο και περισσότερο συνείδηση, σε όσους και όσες ασχολούνται επιστημονικά με το όλο θέμα, ότι οποιαδήποτε μεταρρυθμιστική προσπάθεια με στόχο την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση πρέπει να λαμβάνει υπόψη τη βασική εκπαίδευση και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που θα την υλοποιήσουν.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο άρθρο V. Deliyanni-Kouimtzi «Father is out shopping because mother is at work: Greek primary reading texts as an example of educational policy on gender equality», *Gender and Education*, 4, 1-2, 1992.

** Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε στην τελική έκθεση του προγράμματος με τίτλο *Promoting Equality Awareness: Women as Citizens*, η οποία υποβλήθηκε στην Κοινότητα μετά το τέλος του ομότιτλου προγράμματος. (βλ. M. Anet, V. Deliyanni-Kouimtzi and S. Zlogou 1995)

[1] Βλ. το περιοδικό του Συνδέσμου Ο Αγώνας της Γυναίκας, 3, 1979, σ. 18

[2] Βλ. «Αστικός Κώδικας, Οικογενειακό Δίκαιο και Γυναίκες», *Για την Απελευθέρωση των Γυναικών*, 24, 1978, σελ. 8-9. «Διακήρυξη για τη βία και το βιασμό», *Για την Απελευθέρωση των Γυναικών*, 24, 1978, σελ. 9-12. «Διακήρυξη της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών», *Δελτίο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών*, 7, 1978, σελ. 3-5. «Περί μαχητές», *Δελτίο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών*, 17, 1980, σελ. 8-9. «Σκέψεις για τη σεξουαλική απελευθέρωση των γυναικών», *Ανοιχτό Παράθυρο*, 13, σελ. 9.

[3] Βλ. το περιοδικό του Συνδέσμου Ο Αγώνας της Γυναίκας, 6, 1980, σ. 13

[4] Βλ. Ηλιού 1984, σελ. 220-225 και 1985, σελ. 8

[5] Βλ. Γιωτοπούλου-Σαϊκιάκου & Κερασιόγλου (1979). «Γιατί ζητάμε την κατάργηση της ποδός για τα κορίτσια», *Δελτίο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών*, 17, 1980, σελ. 5. «Η σεξουαλική αγωγή στα σχολεία», *Δελτίο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών*, 19, 1981, σελ. 17

[6] Η διαδικασία μεταρρύθμισης των αγώνων σχολείων σε μεικτά ξεκίνησε με το Διάταγμα αριθ. Δ.11039/17.3.1979. Ο θεσμός της συνεκπαίδευσης καθιερώθηκε οριστικά με το Νόμο 1586/85

[7] Βλ. «Διακήρυξη Κυβερνητικής Πολιτικής του ΠΑΣΟΚ», *Ανοιχτό Παράθυρο*, 14, 1981, σελ. 7

[8] ό.π. σελ. 7

[9] ό.π. σελ. 7

[10] Στόχοι του Συμβουλίου Ισότητας, όπως διατυπώθηκαν στην εισήγηση της Προέδρου στο Συνέδριο για την Ισότητα των Φύλων στην Εκπαίδευση που οργανώθηκε από το Συμβούλιο, βλ. Αντανίου-Ναίου 1987

[11] *Αυτόνομες Γυναίκες: «Γυναίκες στην κλήπη: εκλογές χωρίς εμάς» Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 25, 1985, σελ. 5-6

[12] Βλ. την ομάδα του Υπουργού Παιδείας, *Πρακτικά Συνεδρίου για την Ισότητα στην Εκπαίδευση*, 1987, σελ. 179

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελλά, Ε. (1986) «Ποιες δουλειές παίρνουν οι γυναίκες», *Δίνη*, 1, 60-61
- Αβδελλά, Ε. και Φαρρά, Α. (1985) «Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου», Αθήνα: Γρηγόρης
- Αναγνωστοπούλου, Δ. (1997) «Αναπαραστάσεις του γυναικείου και του ανδρικού φύλου στα κείμενα των βιβλίων "Η Γλώσσα μου" της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης», στο Β. Δελιγιάννη και Σ. Ζώγου Φύλο και Σχολική Πράξη, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σελ. 316-330
- Αντανίου-Ναίου, Χ. (1987) «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση» *Πρακτικά Συνεδρίου Ισότητα και Εκπαίδευση*, Υπουργείο Προεδρίας, σελ. 19-28
- Αρτινοπούλου, Β. (1996) «Η συμβολή των φεμινιστικών προσεγγίσεων στη σύγχρονη κοινωνιολογική σκέψη» στο Οι γυναίκες Σπουδές στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Βαίου, Ν. και Βρυχιά, Α. (1997) «Γυναίκες Σπουδές στον Ε.Μ. Πολυτεχνείο: Εμπειρίες από το μάθημα γυναίκες και χώρος-γυναίκες και κατακία στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ», στο Οι Γυναίκες Σπουδές στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Βαρίκα, Ε. (1987) «Η Εξέγερση των Κυριών: η γέννηση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα (1833-1907)», Αθήνα, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος.
- Βέικος, Θ. (1995) «Γνώση και Διαφυλικές Σχέσεις», στο Ι. Παρασκευάσπουλος κ.ά. (επιμέλεια) *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Βελή, Θ. (1991) «Διαφορές φύλου σε κλίμακες σχολικής ικανότητας» Αδημοσίευτη εισήγηση στο Συνέδριο *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα 26-27 Απριλίου

ΦΑΚΕΛΟΣ 1: ΓΕΝΙΚΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

- Βιταλάκη-Σορωνιάτη, Χ. (1997) «Ο ρόλος τους φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών» στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου *Φύλο και Σχολική Πράξη*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σελ. 596-620
- Βρεττάκου, Β. (1990) «Ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός στην Ελλάδα», Αθήνα: Παπαζήσης
- Γιαννακοπούλου, Ε. (1997) «Αξιολογικές κρίσεις και προσδοκίες κοριτσιών και αγοριών εφηβικής ηλικίας για τα βασικά χαρακτηριστικά της επαγγελματικής απασχόλησης», στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου *Φύλο και Σχολική Πράξη*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σελ. 667-678
- Γιωτοπούλου-Σαϊλιάνου, Ε. & Κεαίσιουλου, Ε. (1979) «Γυναίκες και Εκπαίδευση» *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 3, σελ. 11
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (1987) «Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων στα καινούργια αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου *Η Γνώσσα μου*» *Φιλολογος*, 49, σελ. 229-248
- Δεληγιάννη, Β. (1992) «Η εικόνα για τον κόσμο της εργασίας σε αγόρια και κορίτσια εφηβικής ηλικίας: μια πρώτη προσέγγιση για την επίδραση των παραγόντων φύλο και κοινωνικοοικονομική προέλευση» *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 16, 1992, σελ. 75-96
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (1993) «Μια επιτυχημένη καριέρα και ένας καλός σύζυγος...»: όνειρα και προσδοκίες κοριτσιών εφηβικής ηλικίας» στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, *Εκπαίδευση και Φύλο*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Δελιγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (1992) «"Father is out shopping because mother is at work..." Greek Primary Reading Texts as an Example of Educational Policy on Gender Equality» *Gender and Education*, 4 1-2, p. 67-79
- Δελιγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Σ. Ζιώγου (1995) «Gendered Youth Transitions in Northern Greece: Between Tradition and Modernity through Education» στο L. Chisholm et al *Growing up in Europe*, Berlin: De Gruyter,
- Δεληγιάννη, Β. & Ζιώγου, Σ. (1993) «Εκπαίδευση και Φύλο», Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Δεληγιάννη Β. & Ζιώγου, Σ. (1997) «Φύλο και Σχολική Πράξη», Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Δερέγγου, Μ. (1986) «Γυναίκες και Εκπαίδευση» στο *Πρακτικά Συνεδρίου Ισότητα και Εκπαίδευση*, Υπουργείο Παιδείας
- Δραγάνα, Θ. (1996) «Η αντίληψη του εαυτού και οι διαφορές των φύλων» στο Ι. Παρασκευάπουλας κ.ά. (επιμέλεια) *Διαφολικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1983) «Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893): ιστορική εξέλιξη της εκπαιδευτικής θεωρίας και πράξης-κυριότερες τάσεις και προβλήματα.» Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολογίας
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1986) «Φρονίμους δεσποινίδας και αρίστους μητέρας: στόχοι Παρθενγωγυγείων και εκπαιδευτική πολιτική στο 19ο αιώνα» *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου «Ιστορικότητα της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας»*, Αθήνα
- Ζιώγου Καραστεργίου, Σ. (1993) «Προ των προπολαίων: η εξέλιξη της ανώτατης εκπαίδευσης των γυναικών στην Ελλάδα» στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου *Εκπαίδευση και Φύλο*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Ζιώγου Σ. & Δεληγιάννη Β. (1981) «Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων στα Αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου», *Φιλολογος*, Τεύχος 23, 1981, σελ. 283-296
- Ζιώγου, Ρ. & Κελεσιδου, Ε. (1997) «Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα: κενά και αντινομίες» στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου *Φύλο και Σχολική Πράξη*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σελ. 189-211
- Ζερβού, Α. (1996) «Κείμενα για κορίτσια του παλαιού και του τυρινού καιρού» *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευρωπαίων*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας
- Ηλιά, Μ. (1984) «Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δυναμική» Αθήνα: Πορεία
- Ηλιά, Μ. (1985) «Τα αποτελέσματα της Δεκαετίας της Γυναίκας για την εκπαίδευση», *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 3, σελ. 8
- Ιγγλέση, Χ. (1996) «Γυναίκες Σπουδές και Ταυτότητες Φύλου» στο *Γυναίκες Σπουδές και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Κανταρούλη, Μ. (1997α) «Τύποι γυναικών και γυναίκες «φινές» στα βιβλία του δημοτικού σχολείου» στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου *Φύλο και Σχολική Πράξη*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σελ. 303-315

- Καντασούλη, Μ. (1997) «Γυναικείες Μορφές στην Παιδική Λογοτεχνία», Αθήνα: Έκφραση
- Κανταρτζή, Ε. (1991) «Η εικόνα της γυναίκας: διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών του Δημοτικού Σχολείου», Θεσσαλονίκη: Άφαι Κυριακίδη
- Κοσμίδου-Hardy, Z. (1995) «Κριτική ανάγνωση των σεξιστικών επαγγελματικών στερεοτύπων: έκφραση στο ηλεκτρονικό κείμενο», *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας
- Μαγγιώρου, Μ. (1985) «Φονεναλισμός στην πολιτική θεωρία και τα αποτελέσματά του στη γυνακεία καταπίεση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 57, σελ. 35-47
- Μακρινιώτη, Δ. (1995) «Η διαχείριση της σχολικής γνώσης: πρότυπα και διαφοροποιήσεις ως προς το φύλο», *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας
- Μαραγκουδάκη, Ε. (1993) «Εκπαίδευση και Διάκριση των Φύλων», Αθήνα: Οδυσσέας
- Μαραγκουδάκη, Ε. (1995) «Τα στερεότυπα για τα φύλα σε παιδικά βιβλία προσχολικής ηλικίας» *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας
- Μίσιου, Α. (1996) «Γυναικείες Σπουδές και Κλασική Αρχαιότητα», στο *Γυναικείες Σπουδές και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Μπακαλάκη, Α. (1996) «Γυναίκες και Φύλο: ακαδημαϊκές προσεγγίσεις και πολιτικές» στο *Γυναικείες Σπουδές και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Μπακαλάκη, Α. και Ελεγκίτου, Λ. (1987) «Εκπαίδευση 'εις το του οίκου' και τα γυναικεία καθήκοντα.» Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολογίας
- Μπεζβέγκης, Η. (1995) «Η ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων» στο Ι. Παρασκευάπουλος κ.ά. (επιμέλεια) *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Μπουρνούδη, Ε. & Ψάλλη, Α. (1997) «Επαγγελματικές επιλογές και προσδοκίες των νέων και της οικογένειάς τους: η επίδραση του φύλου» στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου Φύλο και Σχολική Πράξη, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σελ. 621-644
- Μυλωνά, Ε. (1983) «Αναφορά σε μερικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση και τη στάση των κοριτσιών στα μαθηματικά», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 13, σελ. 105-107
- Παναγιωτόπου, Α. (1951) «Ο Αγών της Ζωής μου», Αλεξάνδρεια
- Παυλίδου, Θ. (1985) «Γλώσσα και Σεξισμός» στα *Πρακτικά Συνεδρίου Ισότητα και Εκπαίδευση*, Υπουργείο Παιδείας
- Παπάς, Γ. (1995) «Επίπεδο επίδοσης και επαγγελματικές προσδοκίες αγοριών και κοριτσιών», στο Ι. Παρασκευάπουλος κ.ά. (επιμέλεια) *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Πετμετζίδου-Τσουλουβή, Μ. (1987) «Κοινωνική Τάξη και Μηχανισμοί Κοινωνικής Αναπαραγωγής», Αθήνα: Εξάντας
- Πετρινώτη, Ξ. (1990) «Η εργασία των γυναικών, μερικά στατιστικά δεδομένα», *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 41, σελ. 28-36
- Ρεπούση, Μ. (1996) «Ζητήματα φεμινιστικών προσεγγίσεων στην επιστήμη» στο *Γυναικείες Σπουδές και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1993) «Ο επαγγελματικός προσανατολισμός για την ένταξη των γυναικών στη νέα αγορά εργασίας της Ενωμένης Ευρώπης του 2000», *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, Αθήνα: ΕΛΕΣΥΠ
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1995) «Η γυναίκα ως παραγωγική δύναμη» στο Ι. Παρασκευάπουλος κ.ά. (επιμέλεια) *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1997) «Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού», στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου Φύλο και Σχολική Πράξη, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σελ. 645-666
- Φουρναράκη, Ε. (1987) «Εκπαίδευση και Αγών των Κοριτσιών: ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)», *Ένα ανθολόγιο*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολογίας
- Φρειδερίκου, Α. (1995) «Η Τζένη πίσω από το τζάμι»: Αναπαραστάσεις των φύλων στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

ΦΑΚΕΛΟΣ 1: ΓΕΝΙΚΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

- Φραγκουδάκη, Α. (1996) «Σtereότυπα των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία» στα Ι. Παρασκευόπουλος κ.ά. (επιμέλεια) *Διαφυλικές Σχέσεις*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Χαραλάμπους, Δ. (1990) «Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ελλάδα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο», Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
- Χαριστού, Μ. (1989) «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση: Η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σελ. 70-78
- Χρόνη, Σ. (1983) «Εκπαιδευτική Πράξη και Κοινωνικός Έλεγχος», Αθήνα
- Χρονοπούλου, Α. & Γιαννόπουλος, Κ. (1986) «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση: τα μαθηματικά και τα δύο φύλα», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 29, σελ. 1-11

ΦΑΚΕΛΟΣ

2^{ος} Υποφάκελος

Στόχοι - Οδηγίες

- 2.1 Οι γυναίκες ως υποκείμενα στα μαθήματα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στόχοι και σχεδιασμός
- 2.2 Φύλλα εργασίας

2.1. Οι γυναίκες ως υποκείμενα στα μαθήματα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Παραμβατικό υλικό για τη διδασκαλία των μαθημάτων του Γυμνασίου και του Λυκείου με επίκεντρο τις γυναίκες

Στόχοι και σχεδιασμός

Το διδακτικό υλικό με τίτλο «Οι γυναίκες ως υποκείμενα στα μαθήματα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» είναι προϊόν μιας πολύχρονης διαδικασίας. Προέκυψε στα πλαίσια ερευνών και ερευνητικών προγραμμάτων που στόχευαν στη μελέτη των στάσεων και αντιλήψεων των εκπαιδευτικών για την ισότητα των φύλων και τη θέση των ανδρών και των γυναικών στην ελληνική κοινωνία, και στην ευαισθητοποίησή τους σε θέματα ισότητας των φύλων και μη σεξιστικής αγωγής. Πιο συγκεκριμένα, η διαμόρφωση του υλικού αυτού ήταν αντικείμενο επεξεργασίας των παρακάτω ερευνητικών προσπαθειών:

- Του ερευνητικού προγράμματος δράσης «Πρωθώντας την επίγνωση για την ισότητα των φύλων: οι γυναίκες ως πολίτες», που χρηματοδοτήθηκε ως ένα ευρωπαϊκό ερευνητικό πρόγραμμα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την 22η Γενική Διεύθυνση κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1994-1996.
- Του προγράμματος επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών που χρηματοδοτήθηκε στα πλαίσια του Γ ΚΠΣ και του ΕΠΕΑΕΚ του Υπουργείου Παιδείας, σε συνεργασία με το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1996-97 και 1998-99.

Επανελημμένα, οι έρευνες για τον παράγοντα φύλο στην εκπαίδευση έχουν διαπιστώσει τη μεγάλη έλλειψη που επικρατεί στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όσον αφορά την προώθηση της ιδεολογίας για την ισότητα των φύλων. Η κριτική αυτή επικεντρώνεται τόσο στο σύστημα βασικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, όσο και στην απουσία ερεθισμάτων στο αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας και τα σχολικά βιβλία. Πολύ συχνά, προσπάθειες που είχαν στόχο να επιφέρουν αλλαγές προς την κατεύθυνση των φορέων που ασκούν εκπαιδευτική πολιτική, είτε έπεσαν στο κενό, είτε δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Η σημασία του παρόντος διδακτικού υλικού έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι:

- Α) Προτείνει μια παρέμβαση στην εκπαιδευτική διαδικασία και το πρόγραμμα διδασκαλίας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που δεν απαιτεί δομικές αλλαγές των εγχειριδίων και του περιεχομένου του προγράμματος. Το υλικό, δηλαδή, βασίζεται στα ίδια τα βιβλία που προτείνει το Υπουργείο και στην ισχύουσα διδακτέα ύλη.
- Β) Απευθύνεται στην πρωτοβουλία των ίδιων των εκπαιδευτικών, οι οποίοι μπορούν να προχωρήσουν στο σχεδιασμό διδακτικών παρεμβάσεων, χωρίς να παρεκκλίνουν από το ισχύον πρόγραμμα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Για τη διαμόρφωση του υλικού εργάστηκαν με επιτυχία μέλη ΔΕΠ και φοιτητές και φοιτήτριες των Τμημάτων Ψυχολογίας και Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καθώς και εκπαιδευτικοί διαφόρων σχολείων της περιοχής.

Κεντρικός στόχος του συγκεκριμένου υλικού διδακτικής παρέμβασης είναι:

- Να προωθήσει την ισότητα των φύλων μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία, την προβληματική που συνδέει την ισότητα των φύλων με την αγωγή στις αρχές της δημοκρατίας, και την ανάπτυξη στρατηγικών και τεχνικών που οδηγούν σε μια διαφορετική θεώρηση ορισμένων από τα μαθήματα που διδάσκονται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.
- Να δώσει τη δυνατότητα σε ευαισθητοποιημένους εκπαιδευτικούς να εφαρμόσουν στην πράξη κάποιες από τις αρχές της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, παρεμβαίνοντας στο περιεχόμενο και τη διδακτική μεθοδολογία του αναλυτικού προγράμματος της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Οι επιμέρους στόχοι είναι οι εξής:

- Να κατανοήσουν οι έφηβοι την έννοια της ισότητας των ανδρών και των γυναικών στην κοινωνία.
- Να κατανοήσουν τη σχέση ανάμεσα στις έννοιες της ιδιότητας του πολίτη, της ισότητας των φύλων και της δημοκρατίας.
- Να δώσει την ευκαιρία να συζητηθούν στην τάξη οι αξίες της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας (οικογένεια και δημόσια ζωή), να γίνουν συγκρίσεις και να εμπλουτισθεί η έννοια της ιδιότητας του πολίτη.
- Να προσφέρει μια διαφορετική θεώρηση μερικών μαθημάτων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, διευρύνοντας το περιεχόμενό τους, έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνεται και η προβληματική του φύλου.

Παρουσίαση / Περιγραφή του υλικού

Το υλικό με τίτλο «Οι γυναίκες ως υποκείμενα στα μαθήματα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» περιλαμβάνει οκτώ φακέλους. Ο πρώτος φάκελος περιέχει μια περιγραφή του υλικού και γενικές οδηγίες χρήσης. Οι υπόλοιποι επτά φάκελοι αντιστοιχούν στα εξής ισάριθμα μαθήματα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης:

2. Αρχαία Ελληνικά
3. Νέα Ελληνικά
4. Ιστορία
5. Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή
6. Αγγλικά
7. Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό
8. Τεχνολογία.

Κάθε ένας από τους φακέλους περιλαμβάνει:

1. Άρθρα που προσεγγίζουν θεωρητικά τον προβληματισμό για το φύλο που αναπτύχθηκε στα πλαίσια του γνωστικού αντικείμενου του κάθε μαθήματος.
2. Προτάσεις διδακτικής παρέμβασης στο συγκεκριμένο μάθημα, οι οποίες στόχο έχουν να αποτελέσουν έναυσμα για τους εκπαιδευτικούς που επιθυμούν να σχεδιάσουν κάτι παρόμοιο στο μάθημά τους.
3. Σχετική βιβλιογραφία και ιδέες για παραπέρα επεξεργασία του θέματος στο συγκεκριμένο μάθημα.

Στον πρώτο φάκελο περιέχονται οι οδηγίες για τη χρήση του υλικού καθώς και φύλλα εργασίας που βοηθούν τους εκπαιδευτικούς να προγραμματίσουν, να σχεδιάσουν, να προετοιμάσουν και να αξιολογήσουν το μάθημά τους.

Οδηγίες / Προτάσεις για τη χρήση του υλικού

Ο σχεδιασμός ενός μαθήματος με επίκεντρο το φύλο, και στα πλαίσια της χρήσης του συγκεκριμένου υλικού, θα μπορούσε να ακολουθεί τα παρακάτω στάδια:

Στάδιο 1^ο: Μελέτη-ενημέρωση

Στο πλαίσιο του σταδίου αυτού ο εκπαιδευτικός καλό θα είναι να μελετήσει το περιεχόμενο του υποφακέλου με τίτλο «Θεωρητικές προσεγγίσεις». Πρόκειται για μια μικρή συλλογή άρθρων με φεμινιστική προσέγγιση του γνωστικού αντικείμενου του κάθε μαθήματος, τα οποία, δίνοντας έμφαση στη γυναικεία οπτική, αποτελούν μια εναλλακτική επιστημονική πρόταση.

Στάδιο 2^ο: Σχεδιασμός-Προετοιμασία του μαθήματος

Κατά τη διάρκεια του σταδίου αυτού γίνεται ο σχεδιασμός του μαθήματος με επίκεντρο τη γυναικεία οπτική. Οι καθηγητές και οι καθηγήτριες μπορούν να συμβουλευτούν τις προτάσεις διδακτικής παρέμβασης που υπάρχουν στο σχετικό υποφάκελο, να μελετήσουν τη βιβλιογραφία που προτείνεται, να συγκεντρώσουν και δικό τους υλικό και να σχεδιάσουν το παρεμβατικό τους μάθημα. Για διευκόλυνσή τους μπορούν να χρησιμοποιήσουν το φύλλο εργασίας 1, στο οποίο θα καταγράψουν την πορεία του σχεδιασμού.

Πριν την υλοποίηση του μαθήματος, καλό θα είναι να προετοιμάσουν την τάξη τους χρησιμοποιώντας τις οδηγίες που υπάρχουν στο φύλλο εργασίας με τίτλο «Εισαγωγή του προβληματισμού για την ισότητα των φύλων και τη δημοκρατία». Είναι σημαντικό, επίσης, να καταγράψουν τις εντυπώσεις τους από αυτή την πρώτη επαφή των μαθητών/τριών με το θέμα στο φύλλο εργασίας 2.

Στάδιο 3^ο: Υλοποίηση του μαθήματος

Αφού γίνει η προετοιμασία της τάξης σε τρεις φάσεις, όπως περιγράφεται στο σχετικό φύλλο εργασίας, γίνεται η υλοποίηση του μαθήματος. Καλό είναι να καταγραφεί η εμπειρία αυτή σε ένα ημερολόγιο, έτσι ώστε να μπορούν οι εκπαιδευτικοί να επεξεργασθούν τις αντιδράσεις των παιδιών, τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της εφαρμογής κ.λπ., ώστε να χρησιμοποιήσουν αυτή την εμπειρία σε επόμενο μάθημα. Η καταγραφή αυτή μπορεί να γίνει σύμφωνα με τις οδηγίες του φύλλου εργασίας 3.

Στάδιο 4^ο: Αξιολόγηση του μαθήματος

Μετά το τέλος τού παρεμβατικού μαθήματος είναι ενδιαφέρον να γίνει η αξιολόγησή του, κυρίως σε σχέση με τον τρόπο με τον οποίο το αντιμετώπισαν τα παιδιά. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να δώσουν στην τάξη το φύλλο εργασίας 5, και να ζητήσουν από τα παιδιά να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο. Η επεξεργασία του ερωτηματολογίου θα τους δώσει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη στάση των μαθητών/τριών απέναντι τόσο στη γενικότερη θεματική, όσο και στον τρόπο διδασκαλίας.

2.2. Φύλλα εργασίας

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

(Φορέας: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας
Χρηματοδότηση: ΕΠΕΑΕΚ)

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Υλοποίηση: Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ.

Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής-Τομέας Παιδαγωγικής Α.Π.Θ.

Υπεύθυνες: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Αν. Καθηγήτρια Ψυχολογίας

Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, Αν. Καθηγήτρια Παιδαγωγικής

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΟΝΟΜΑ.....

ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ.....

ΣΧΟΛΕΙΟ.....

ΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΘΑ ΕΦΑΡΜΟΣΘΕΙ Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ.....

ΜΑΘΗΜΑ.....

Σε ποιο ειδικό κεφάλαιο του συγκεκριμένου μαθήματος σχεδιάζετε να κάνετε το παρεμβατικό μάθημα;

.....

.....

.....

Για ποιο λόγο διαλέξατε το συγκεκριμένο κεφάλαιο;

.....

.....

.....

.....

.....

Ποια βασική βιβλιογραφία θα χρησιμοποιήσετε για το σχεδιασμό του παρεμβατικού μαθήματος;

.....
.....
.....

Τι επιπλέον υλικό νομίζετε ότι θα σας χρειασθεί;

.....
.....
.....

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ**

(Φορέας: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας
Χρηματοδότηση: ΕΠΕΑΕΚ)

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Υλοποίηση: Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ.

Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής-Τομέας Παιδαγωγικής Α.Π.Θ.

Υπεύθυνες: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Αν. Καθηγήτρια Ψυχολογίας

Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, Αν. Καθηγήτρια Παιδαγωγικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Στόχος: Πρόκειται για μια πρώτη συζήτηση στην τάξη, με στόχο να προετοιμασθεί το έδαφος για το παρεμβατικό μάθημα. Στόχος είναι να προβληματισθούν τα παιδιά, να καταγραφεί αυτός ο προβληματισμός τους, καθώς και να εντοπισθούν οι τάσεις τους και οι ανάγκες τους.

Διαδικασία: Καλό είναι να αφιερωθούν δύο ή τρία εικοσάλεπτα για συζήτηση με απόσταση μερικών ημερών ανάμεσά τους. Η συζήτηση θα μπορούσε να γίνει είτε στο τέλος του μαθήματος, είτε σε κάποια κενή ώρα. Οι παρακάτω ερωτήσεις θα πρέπει να τεθούν σταδιακά προς συζήτηση στην τάξη:

Πρώτη φάση

- Ποια είναι η γνώμη σας για το θέμα της ισότητας των φύλων;
- Νομίζετε ότι υπάρχει ισότητα των φύλων στην κοινωνία μας σήμερα;
- Αν ναι, πώς βγάλατε αυτό το συμπέρασμα; Ποια στοιχεία της κοινωνικής ζωής σας επιτρέπουν να υποστηρίξετε την άποψη αυτή;
- Αν όχι, γιατί;

Δεύτερη φάση

- Πώς νομίζετε ότι συνδέεται το θέμα της ισότητας των φύλων με τη δημοκρατία;
- Γιατί κατά τη γνώμη σας διάφοροι συγγραφείς ονομάζουν τα σύγχρονα Ευρωπαϊκά Κράτη «ανώριμες δημοκρατίες»; Τι δεν κατάφεραν να πετύχουν οι σύγχρονες αυτές δημοκρατίες ως προς την ισότητα των φύλων;
- Ποια είναι η γνώμη σας για την αντιπροσώπευση ανδρών και γυναικών στην πολιτική, στα κέντρα που παίρνονται οι αποφάσεις, στη διαχείριση της οικονομίας;
- Το ότι οι γυναίκες δεν συμμετέχουν αρκετά στους παραπάνω τομείς, αποτελεί κατά τη γνώμη σας ένδειξη αδυναμίας της δημοκρατίας; (ναι, όχι, γιατί.)

Τρίτη φάση

- Νομίζετε ότι στο σχολείο ακούσατε αρκετά πράγματα για την ισότητα των φύλων;
- Νομίζετε ότι στο σχολείο πήρατε αρκετές πληροφορίες για την προσφορά των γυναικών στη δημιουργία του ανθρώπινου πολιτισμού (στην Ιστορία, τις Τέχνες, τα Γράμματα, τη διαμόρφωση της κοινωνικής ζωής κ.λπ.)
- Θα θέλατε να ακούσετε κάποια πράγματα για τα θέματα αυτά; (Ναι, όχι, γιατί)
- Ποια άλλα θέματα θα σας ενδιέφεραν για την ισότητα των φύλων;

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ**

(Φορέας: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας
Χρηματοδότηση: ΕΠΕΑΕΚ)

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Υλοποίηση: Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ.

Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής- Τομέας Παιδαγωγικής Α.Π.Θ.

Υπεύθυνες: Β. Δεληγιάννη-Κουίμτζη, Αν. Καθηγήτρια Ψυχολογίας

Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, Αν. Καθηγήτρια Παιδαγωγικής

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΟΝΟΜΑ

ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ

ΣΧΟΛΕΙΟ

ΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ

1. Αριθμός παιδιών στην τάξη που γίνεται η συζήτηση (περίπου)
2. Συμμετέχουν όλα τα παιδιά της τάξης στη συζήτηση; Περισσότερο τα αγόρια; Περισσότερο τα κορίτσια;
.....
.....
.....
3. Περιγράψτε τις αντιδράσεις τους από τη συζήτηση, καθώς και το γενικό κλίμα που επικράτησε
.....
.....
.....
4. Πώς είδαν τα παιδιά το θέμα της ισότητας των φύλων στην τάξη; Θετικά, αρνητικά, με ενδιαφέρον κ.λπ.
.....
.....
.....

5. Τι προέκυψε από τη συζήτηση; Διαπιστώθηκε συμφωνία ή διαφωνία ως προς την ισότητα των φύλων στην κοινωνία;

.....
.....
.....
.....

6. Συνέδεσαν τα παιδιά την ισότητα των φύλων με τη δημοκρατία; Ναι, όχι, διαφορές κ.λπ.

.....
.....
.....

7. Υπήρξε ενδιαφέρον για διεύρυνση των μαθημάτων, ώστε να συμπεριληφθεί και η γυναικεία οπτική; Τι φάνηκε να ενδιαφέρει τα ίδια τα παιδιά;

.....
.....
.....
.....
.....

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ**

(Φορέας: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας
Χρηματοδότηση: ΕΠΕΑΕΚ)

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Υλοποίηση: Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ.

Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής-Τομέας Παιδαγωγικής Α.Π.Θ.

Υπεύθυνες: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Αν. Καθηγήτρια Ψυχολογίας

Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, Αν. Καθηγήτρια Παιδαγωγικής

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ (Ημερολόγιο)

ΟΝΟΜΑ

ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ

ΣΧΟΛΕΙΟ

ΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ

1. Αριθμός παιδιών στην τάξη που γίνεται η συζήτηση (περίπου).....

2. Συμμετέχουν όλα τα παιδιά της τάξης στο μάθημα; Περισσότερο τα αγόρια; Περισσότερο τα κορίτσια;

.....

.....

3. Περιγράψτε τις αντιδράσεις τους, καθώς και το γενικό κλίμα που επικράτησε

.....

.....

.....

4. Πώς είδαν τα παιδιά τη διαφορετική οπτική του μαθήματος και την επικέντρωση στο γυναικείο φύλο; Θετικά,
αρνητικά, με ενδιαφέρον;

.....

.....

.....

.....

5. Περιγράψτε πιο κάτω μερικά χαρακτηριστικά στιγμιότυπα που σας έκαναν εντύπωση κατά τη διάρκεια του μαθήματος

.....
.....
.....
.....

6. Αξιολογήστε με λίγα λόγια το μάθημα αυτό, σε σχέση με άλλα μαθήματα. Υπήρξαν διαφορές/ομοιότητες στον τρόπο με τον οποίο το ετοιμάσατε; στον τρόπο με τον οποίο το υλοποιήσατε; στη συμμετοχή και τις αντιδράσεις των μαθητών/τριών; Γράψτε με λίγα λόγια την εμπειρία σας

.....
.....
.....
.....
.....

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ**

(Φορέας: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας
Χρηματοδότηση: ΕΠΕΑΕΚ)

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Υλοποίηση: Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ.

Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής-Τομέας Παιδαγωγικής Α.Π.Θ.

Υπεύθυνες: Β. Δεληγιάννη-Κουίμτζη, Αν. Καθηγήτρια Ψυχολογίας

Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, Αν. Καθηγήτρια Παιδαγωγικής

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΦΥΛΟ

ΤΑΞΗ-ΣΧΟΛΕΙΟ

ΜΑΘΗΜΑ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

ΟΝΟΜΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΤΟΥ

1. Πώς σου φάνηκε το θέμα του σημερινού μαθήματος; (ενδιαφέρον, αδιάφορο, διαφορετικό, αξιόλογο;) Γιατί σχημάτισες αυτή τη γνώμη;

.....

.....

.....

2. Γράψε τρία στοιχεία του μαθήματος αυτού που σου άρεσαν περισσότερο και τους λόγους αυτής της επιλογής σου

.....

.....

.....

3. Γράψε τρία στοιχεία του μαθήματος που δεν σου άρεσαν καθόλου, καθώς και τους λόγους αυτής της επιλογής σου

.....

.....

.....

4. Τι θετικό νομίζεις ότι αποκόμισες από το μάθημα αυτό;

.....

.....

.....

5. Σε ποιους τομείς νομίζεις ότι αυτά που άκουσες σήμερα έχουν σχέση με την καθημερινή ζωή;
Δικαιολόγησε την απάντησή σου

.....
.....
.....

6. Τι καινούργιο νομίζεις ότι έμαθες στο σημερινό μάθημα;

.....
.....
.....

7. Τι είδους προβληματισμούς σου δημιούργησε το μάθημα αυτό για την ισότητα των φύλων και τη θέση των ανδρών και των γυναικών στην κοινωνία;

.....
.....
.....

8. Ποια σημεία του μαθήματος σου δημιούργησαν τους συγκεκριμένους προβληματισμούς;

.....
.....
.....

9. Νομίζεις ότι είναι χρήσιμα παρόμοια μαθήματα στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου; Γιατί;

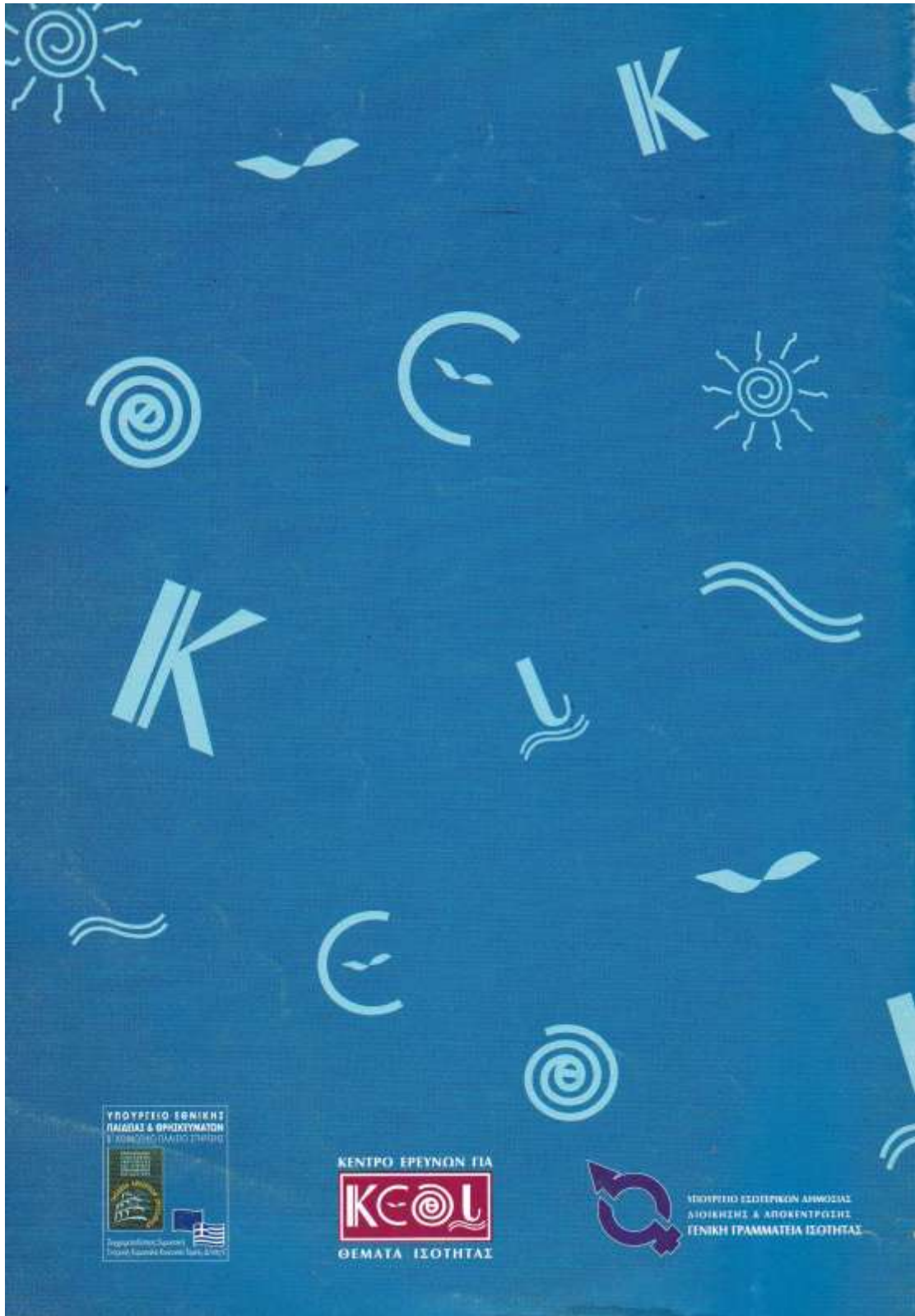
.....
.....
.....

10. Νομίζεις ότι παρόμοια μαθήματα βοηθούν στην προώθηση της ισότητας των δύο φύλων; Γιατί; Με ποιο τρόπο;

.....
.....
.....
.....

11. Τι άλλες δραστηριότητες του σχολείου νομίζεις ότι θα βοηθούσαν προς την κατεύθυνση αυτή;
Γράψε τις ιδέες σου παρακάτω.

.....
.....
.....
.....

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΙΔΙΚΕΡΩΝ ΑΝΩΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ